

Když má sbírka renomé

S šéfkurátorkou Židovského muzea nejen o aukčním trhu

text CHMELÁŘOVÁ MARCELA

foto ŽIDOVSKÉ MUZEUM PRAHA

datum 12.09.2014

"Pokud je našim skutečným zájmem rozvoj a posilování našich sbírkových fondů, jednoduše nemůžeme tento způsob nákupu zcela ignorovat," říká o akvizicích z tuzemského i zahraničního aukčního trhu šéfkurátorka pražského Židovského muzea Dana Veselská. V souvislosti s nedávnou skončenou výstavou *Příběh* pokračuje jsme se povídaly o současné sbírkové a akviziční činnosti této významné instituce, srovnávacích zkušenostech z aukčního trhu i provenienčním výzkumu.

Eugen von Kahler: Soubor 33 ručně malovaných pohlednic / kombinovaná technika na papíře / 13,5 x 9 cm / Dorotheum 21. 9. 2013 / cena: 78 000 Kč

Minulý měsíc skončila v Galerii Roberta Guttmanna výstava Příběh pokračuje, připomínající dvě desetiletí fungování pražského Židovského muzea jako samostatné, nestátní instituce. Co na ní mohli návštěvníci vidět?

Výstava se pokusila představit právě dvacet let naší akviziční činnosti v období, které následovalo po roce 1994, kdy po restituci sbírek muzea *Federací židovských obcí ČR* bylo založeno *Židovské muzeum v Praze*, zájmové sdružení právnických osob. Chtěli jsme představit průřez našimi přírůstky napříč sbírkami a fondy, takže krom atraktivní kolekce reprezentující soubor vizuálního umění byly k vidění také nové akvizice ostatních druhových skupin zastoupených ve sbírkách (textil, kovové materiály, rukopisy). Vlastní výzkum muzea prezentovaly nálezy z geníz, tedy historických úložišť nepotřebných synagogálních předmětů. Dokumentovali jsme také na konkrétních předmětech osudy jejich původních vlastníků – obětí šoa (holocaustu) a vystaveny byly rovněž zajímavé akvizice knihovny muzea a archivu. *Výstava je tedy ohlédnutím za akviziční činností v tomto období. Co se pro vás v této oblasti za poslední dvě desetiletí změnilo?*

Jako pro všechny ostatní, i pro nás se především změnila vnější podmínky. Přejechod k volnému tržnímu hospodářství ovlivnil neuvěřitelným způsobem šíři a možnosti nabídky, na druhou stranu velmi rychle vedl k vyrovnání tržních cen s okolními evropskými zeměmi, kde trh s antikvitami a uměním nebyl deformován režimem. Je třeba říct, že judaika dosáhla tohoto cenového narovnání snad ještě rychleji než míšeňský porcelán. V tomto směru pro nás byla změna ze státního muzea na soukromo-právní subjekt určitě výhodou, protože nám to umožnilo reagovat skutečně pružně a především na konci 90. let významně posilovat v okamžicích nastupujícího boomu, kdy jsme dokázali držet krok a včasným uvolněním volných finančních prostředků a rychlou reakcí na nabídky získat do sbírek řadu zásadních výtvarných děl, za něž bychom dnes jistě zaplatili mnohem více.

Alfréd Justitz: Akt sedící na taburetu / 1929 / provenience: akvizice z r. 2002; nákup od dědice sbírky Václava Klabíka sen., který kresbu získal nákupem před druhou světovou válkou

Je něco, na co jste v této oblasti obzvláště pyšní?

Určitě na vysoké odborné renomé, které jsme si v oblasti péče o sbírky a fondy židovského kulturního dědictví, byť bez systematické státní podpory, v uplynulém dvacetiletí v mezinárodním měřítku vybudovali. Právě to, že nás řada držitelů potencionálních akvizic považuje za odborně velmi fundovaný tým a naše standardy v péči o sbírky za zcela odpovídající těm mezinárodním, nám umožňuje jednat o mnoha akvizicích, odkazech či darech, na něž bychom, pokud by naše pověst nebyla tak dobrá, nedosáhli (mám na mysli především akvizice ze západní Evropy nebo USA).

Sbírková historie Židovského muzea je velmi dramatická a specifická. Jak se v průběhu posledního století měnil počet sbírkových předmětů?

Sbírkových předmětů v předválečném období bylo v pražském židovském muzeu několik set. Bližší představu o rozsahu a charakteru předválečné sbírky je možné získat v jejím úplném katalogu, který jsme pod názvem *Bestii navzdory* publikovali v roce 2006 při příležitosti 100. výročí založení pražského židovského muzea. Zásadně byly sbírky muzea rozšířeny za druhé světové války, v letech 1942–44, kdy byly se souhlasem nacistické správy plošnými svozy do Prahy přemístěny liturgické vybavy všech židovských obcí z území protektorátu, sbírky se tehdy rozšířily o desetitisíce předmětů. Po válce již k systematickému doplňování sbírek nedošlo, naopak, několik tisíc liturgik bylo ze sbírek vydáno zpět obnoveným židovským obcím k užívání. V období "státního" židovského muzea za minulého režimu sehrály ve sbírkotvorné činnosti svou roli i ideologické aspekty, sbírky byly rozšiřovány víceméně o jednotliviny (kromě souboru vizuálního umění, kde šlo hlavně o dokumentaci a reflexi tragédie šoa, především v grafice a kresbě), u nichž nebyla zkoumána provenience, a mnohdy ani funkce a sbírky byly do určité míry zaneseny balastem. Po znovuoobnovení činnosti muzea jako židovské organizace byl zahájen nejen projekt zkoumání obsahu geníz především ve venkovských synagogách, ale začaly být i do určité míry, dané aktuálním stavem nabídky, systematicky doplňovány stávající sbírkové soubory.

Bedřich Havránek:
Krajina se židovským
hřbitovem a ruinami /
pol. 19. stol. / olej na
dřevě / 1. Art Consul-
ting 3. 10. 1999 /
cena: 64 900 Kč

Jaké jsou nyní primární zdroje vašich akvizic a jaká je škála předmětů, o něž se zajímáte?

Zdroje jsou v podstatě všechny možné myslitelné, kromě nákupů na veřejném i neveřejném trhu domácím i zahraničním jsou to samozřejmě dary a také třeba odkazy nebo převody.

V podstatě lze říci, že jediná z forem nabytí, kterou nemůžeme do sbírek přijmout, je anonymní dar. K významným zdrojům patří i náš vlastní výzkum, jak jsem uvedla dříve – od roku 1996 prozkoumáváme genízy českých a moravských synagog a z těchto nálezů do sbírek přibylo rovněž několik set přírůstků. Naše akviziční zájmy jsou skutečně široké: od tezaurace trojrozměrných předmětů z běžného života českých a moravských Židů, přes předměty osobní povahy se vztahem k významným osobnostem nebo událostem, náboženské předměty (judaika) a dokumentaci kulturních, sociálních a společenských souvislostí života židovské komunity, židovských podnikatelů a firem až po rozvíjení sbírky výtvarného umění, kde se soustředíme nejen na tzv. autorské celky, ale i na funkci sbírky jako ikonografického či topografického pramene. V každém případě ale platí, že máme zájem především o předměty, archiválie a knihy vážící se nějakým způsobem k naší primární sběrné oblasti, tedy k území České republiky.

**Pamětní pohárek s vyobrazením liberecké synagogy / severní Čechy po 1889
sklo, rubínová glazura, řezaný reliéf /
14,5 cm / Meissner-Neumann 28. 3. 2010 /
cena: 7 475 Kč**

Jste jedna z mála tuzemských sbírkových institucí, která se nebojí akvizic na aukčním trhu. jaké byly počátky a jaké jsou vaše zkušenosti nyní?

V podstatě k aukčním nákupům přistupujeme jako k jiné standardní akviziční příležitosti, a to víceméně po celých dvacet uplynulých let. Naší výhodou bylo, že jsme na tento segment trhu vstupovali až po polovině 90. let, kdy se již do určité míry stabilizoval. Pokud je našim skutečným zájmem rozvoj a posilování našich sbírkových fondů, jednoduše nemůžeme tento způsob nákupu zcela ignorovat. Z pochopitelných důvodů však minimalizujeme akvizice z různých poloanonymních aukčních portálů, především z důvodu nejasné, resp. neověřitelné provenienční historie těchto předmětů. V případě nákupu na aukčním trhu jsme se v minulosti se zásadními problémy naštěstí nesetkali, u výtvarného umění je podmínkou naší účasti obhlídka díla před aukcí našimi kurátory, případně i restaurátory, není neobvyklé, že se

na aukční výstavě nezávisle objeví většina členů naší Sbírkotvorné komise. Pravdou však také je, že jsou v tomto segmentu na domácím poli subjekty, s nimiž nespolupracujeme.

Tímto způsobem jste získali u Meissner-Neumann pamětní skleněný pohár s vyobrazením dnes již neexistující liberecké synagogy, jeden z emblémů výstavy, v newyorské pobočce Sotheby's dvě století starý Mohelbuch Eliase Lowenthala z Polné, u Galerie Pictura zajímavý, původně neidentifikovaný portrét Leopolda Pollaka, a další předměty. Neoslovují vás již aukční domy se svou nabídkou samy?

Domácí aukční domy se na nás s konkrétními nabídkami obracejí jen zcela výjimečně, jejich aukční katalogy jsme si proto předpláceli, nyní s rozvojem internetu je to samozřejmě jednodušší. Mnohem častější je, že po nás tuzemské aukční domy více či méně slušně žádají určení předmětu, který mají za potencionálně atraktivní judaikum zařaditelné do svých aukcí. Většinou jsou pak jejich zástupci překvapeni, že se z naší strany jedná o zpoplatněnou službu. Zahraniční aukční domy postupují jinak, dá se říci civilizovaněji, snaží se nás oslovovat s nabídkami přímo a dříve, naše renomé jako solidního klienta je velmi dobré, a jejich týmy jsou zkušené, dobře si uvědomují, že zajištění naší účasti v aukci, pokud by nás nabídka oslovila, je organizačně velmi náročné.

Jak dokážete jako instituce reagovat na velmi rychlou nabídku v aukcích? Vzhledem k šíři vašeho akvizičního záběru to také znamená pravidelný monitoring téměř celého trhu...

Klíčem jsou kvalitně nastavené standardy. Zní to možná v této souvislosti legračně, ale bez funkčního vnitřního řádu, jak v akviziční činnosti standardně postupovat, bychom úspěšní nebyli. Monitoring trhu s judaiky a vizuálním uměním mají na starosti dva naši pracovníci, kteří (samozřejmě při jiné vlastní činnosti v muzeu) sledují domácí nabídky na veřejném trhu. O všech nabídkách (i z neveřejných, soukromých zdrojů) si vedeme systematický přehled, což se nám velmi osvědčilo, protože po trhu se samozřejmě pohybují také "putovní" předměty, které jsou nabízeny opakovaně různými subjekty s různými průvodními smyšlenkami. Po upozornění na nabídku reaguje vždy jako první kurátor sbírky, který vyhodnotí, zda je nabízený předmět pro konkrétní sbírkový soubor přínosem, a jak významným. Další administraci akvizice realizuje tajemník Sbírkotvorné komise, který zajistí projednání komisí včetně projednání cenových možností, a postoupení návrhu na zařazení do sbírky řediteli muzea. Protože můžeme podle vnitřního předpisu jednat i prostřednictvím elektronické komunikace, je naše Sbírkotvorná komise schopna rozhodovat skutečně rychle, v řádu jednotek dní.

Žofie Fischerová: Dětská hračka – panenka / Terezín, 1942–45 / provenience: akvizice z roku 2006; darem věnovala dcera autorky, pro niž byl předmět v terezínské krejčovské dílně maminkou zhotoven, panenka měla představovat dívku jako uklízečku

Schvalujete předem výši finančního limitu, do něhož jste ochotni jít?

To už je součástí našich akvizičních strategií, do podrobností bych nechtěla zacházet. Je ale myslím jasné, že naši zástupci se na aukcích nerozhodují spontánně in loco, ale pohybují se v určitých mantinelech.

Předměty, které mají historickou či sbírkovou hodnotu, paradoxně nebývají příliš atraktivní pro dravé soukromé kupce. Příkladem může být unikátní soubor 33 ručně malovaných pohlednic Eugena von Kahlera, který jste vloni u Dorothea koupili za 78 tisíc korun (včetně provize). Sledujete v této oblasti přeci jen nějakou změnu?

V tomto konkrétním případě se jednalo o soubor velmi raných a drobných prací, a právě o něj jsme svedli přímý a pro nás nakonec úspěšný aukční boj s jedním dravým mladým domácím

sběratelem. Vyvolávací cena byla 30 tisíc korun a dosažený výsledek máme vůči hodnotě a významu předmětu za adekvátní. Upřímně řečeno odhady aukčních výsledků domácích aukčních domů pro nás, na rozdíl od zahraničních, obvykle nepředstavují zásadní vodítko, jejich význam rozhodně nepřeceňujeme.

Bohaté zkušenosti máte i s nákupem v zahraničí. Vnímáte nějaký rozdíl v přístupu tuzemských a zahraničních aukčních domů?

Určitě ano, především z hlediska komunikace a služeb. Pokud se máme účastnit aukce v zahraničí, musíme dopředu vědět, v jakých právních nebo účetních, daňových mantinelech se budeme pohybovat, jaké dokumenty potřebujeme pro účast v aukci v případě, že budeme vysílat zástupce přímo, jaké pokud budeme někoho pověřovat, co budeme dokládat pro převzetí předmětu, zda budeme přebírat předmět hned či deponovat, podmínky převozu, patřičných transportních povolení (nedávno jsme u jedné zahraniční akvizice vyřizovali i dokumenty CITES) atd. Z našich zkušeností je zřejmé, že v tomto směru zahraniční aukční domy poskytují kvalitnější, a také aktivnější, rychlejší a vstřícnější servis než aukční domy domácí.

Nedávno jste v jednom z aukčních katalogů Sotheby's objevili předmět původem z vašich sbírek. Jak jste dosáhli toho, že je dnes již opět ve vašem depozitáři?

Po prostudování popisů a fotografií judaik bohemikálního původu, které byly v katalogu aukce Sotheby's v New Yorku v dubnu 2013 nabízeny, a jejich ověření v našich interních informačních systémech jsme zjistili, že jako položka 229 má být dražena synagogální opona z Čech, která je v naší sbírkové evidenci vedena pod inventárním číslem 031.669. Poslední ověřený záznam u tohoto sbírkového předmětu byl z roku 1956, bylo zřejmé, že předmět poté za dosud nevyjasněných okolností a samozřejmě nelegálně opustil území České republiky. O této skutečnosti jsme prostřednictvím našich právních zástupců obratem informovali aukční síť a požádali o stažení předmětu z aukce a o jeho zadržení až do vyřešení případu. Bylo nám vyhověno a po téměř roce jsme pak dosáhli dohody a synagogální opona z Mladé Vožice nám byla bezúplatně navrácena, za což patří Michaelu Steinhardtovi, z jehož kolekce byla do aukce zařazena, upřímné poděkování.

**Elias Löwenthal z Polné:
Mohelbuch / 1783–1824 /
provenience: akvizice z roku
2009; zakoupeno prostř.
Sotheby's New York (po
aukci 24. 11. 2009)**

Spolu se zajímavými předměty sbíráte také příběhy jejich majitelů. Kdybyste měla vybrat jeden za všechny?

Určitě silné jsou osudy původních majitelů předmětů, které připomínají období šoa. Přesto zvolím pro jeho aktuálnost příběh trochu jiný. V roce 2005 se na nás obrátili kolegové ze židovského muzea v Amsterdamu s návrhem zprostředkování daru textile do našich sbírek. Dárkyní byla paní Magda van Emde Boaz. Předmětem daru byla synagogální opona z Poběžovic (Ronsperg), významné lokality v západních Čechách, v oblasti tzv. Sudet. Judaika z těchto oblastí nebyly součástí tzv. válečných svozů, proto pro nás byla tato nabídka skutečně důležitá, významně doplňovala naše stávající fondy. Ve spolupráci s holandskou ambasádou jsme proto předmět rychle převzali. Jak se později ukázalo, vybavení poběžovické synagogy zachránil v roce 1939 při svém útěku před nacisty otec Magdy van Emde Boaz, poběžovický rodák a profesor farmakologie Emil Starkenstein, který stál shodou okolností také u počátků činnosti předválečného pražského židovského muzea. Emil Starkenstein je některými odborníky považován za nejvýznamnější osobnost evropské kontinentální farmakologie v době mezi dvěma světovými válkami. Kromě své výjimečné farmakologické knihovny, která se dnes nachází v Archivu Univerzity Karlovy, zachránil i část kulturního odkazu své domovské židovské obce. Útěk do Holandska jej však před perzekucí nechránil, v roce 1942 byl zatčen a zahynul v koncentračním táboře v Mauthausenu. Po výstavě o přírůstcích, na níž jsme zrestaurovanou oponu prezentovali, se na nás obrátil vnuk profesora Starkensteina s nabídkou, že by dar našemu muzeu rozšířil ještě o svitek Ester, rovněž z Poběžovic. Tuto možnost jsme neodmítli a těšíme se, že na podzim dárce i s novým přírůstkem přivítáme v Praze.

Vaše instituce se patrně jako jediná u nás soustavně zabývá tzv. provenienčním výzkumem předmětů. Můžete čtenářům přiblížit, o co jde?

Provenienční výzkum pro nás znamená zkoumání a dokládání předchozí vlastnické (privátní i korporátní) historie sbírkového předmětu. Především s ohledem na oprávněné vlastnické nároky obětí šoa a jejich potomků se snažíme, abychom vlastnickou historii vyjasnili nejen u vlastních sbírek (již jsme vydali oprávněným restituentům 286 sbírkových předmětů především ze souboru vizuálního umění), ale především u nových akvizic. Bohužel nejen domácí trh s uměním je doslova přeplněn předměty s nevyjasněným původem – ani aukční domy, ani obchodníci stále nevěnují tomuto tématu adekvátní pozornost. Snad poslední kauzy, jako byl Gurlittův případ, konečně pomohou přesvědčit nejen obchodníky, ale i sběratele, že potenciál kvalitně budované sbírky mohou rozšířit pouze takové předměty, k nimž jsou nabývací a vlastnická práva oprávněná. Ti, kdo provenienční výzkum podceňují či

vůbec eliminují, by se neměli divit, pokud se jim v budoucnu stane to, k čemu jsme přistoupili v případě naší opony dražené vloni Sotheby's. Výmluvy v těchto případech neplatí. Dříve jste se ptala na album s Kahlerovými drobnými pracemi, které jsme získali vloni u Dorothea: I když je před aukcí málo času na cokoli, nejen na projednání možnosti naší účasti, ale také provenienční výzkum je časově mimořádně náročný, přesto dokázala kurátorka sbírky ještě před naší účastí v této aukci předjednat s potomky rodiny Kahlerových ve Spojených státech souhlas se záměrem album do naší sbírky získat. I kdybychom to nestihli, nebylo by to překážkou, o předmět bychom se ucházeli i tak, jeho zařazení do sbírky považujeme za lepší řešení, než jej nechat zmizet. A pokud by byl oprávněný restituční nárok podán později, nevadí, jsme kdykoliv připraveni jej uznat.

Leopold Pollak: Portrét Marie Pollak / 1841 / provenience: akvizice z roku 2011 prostřednictvím Galerie Pictura / pohyb díla na trhu se podařilo zmapovat od roku 2002 (záznamy o nabídce v 6 předcházejících veřejných aukcích aukčních domů v Rakousku, Švédsku a ČR)

Zdroj / Source: <http://www.artplus.cz/cs/aukcni-zpravodajstvi/1/kdyz-ma-sbirka-renome>